

Beszámolók

Referátumok

Szemlék

Könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás

Észtországban: történeti áttekintés

Észtország lakosainak száma 1 378 000, a könyvtáraké 639, amelyből 23 akadémiai és egyetemi könyvtár. A könyvtárhasználók száma 600 000, a könyvkölcsönzésekre évenként több mint 13 millió. A könyvtárak mindig fontos szerepet játszottak az ország életében. Az analfabetizmust már a 19. század végére felszámolták, 1897-ben a tíz év feletti lakosok 96,2%-a tudott olvasni.

A könyvtárközi kölcsönzés 1830-ig nyúlik vissza, és a legrégebbi, a *Tartui Egyetem* könyvtárához kapcsolódik. A Tartun, vagy Észtországon kívüli kölcsönzéshez a rektorhoz kellett személyes kérvényt benyújtani, a döntést az egyetemi tanács és a könyvtári vezetők hozták meg. Ez hosszadalmas levelezés eredménye volt (visszaigazolás, rendelés, küldés, érkeztetés, visszaküldés és visszaérkezés). A könyveket legtöbbször a követségeken keresztül juttatták el, a postát ritkán vették igénybe. Előfordult, hogy a könyvtár igazolást kért arról, hogy a kérő könyvtárban van tűzbiztos hely. Különböző dokumentumokat kértek kölcsön és küldtek meg: térképeket, leveleket, kéziratokat. A folyamat stabil volt, csak néha fordult elő kivétel, például amikor a *Berlini Tudományos Akadémia* "Kant" kéziratát csak száz év elteltével juttatta vissza Észtországba. A legtöbb kérés Németországból, Oroszországból és Rigából érkezett. A szolgáltatás nem volt kedvelt, mivel többletmunkát jelentett a könyvtár vezetőinek, a dokumentumok hosszú ideig távol voltak, részben a vám- és a cenzori ellenőrzés miatt. A másolatszolgáltatás is fejlődésnek indult, de a másolatok bonyolultan, kézi úton készültek.

A Tartui Egyetem munkatársai, főként a hallgatók is kértek kölcsön könyveket és folyóiratokat más les könyvtárakból, leginkább Szentpétervárról, ahol abban az időben sok orosz és külföldi folyóirathoz lehetett hozzáférni.

Hivatalosabban – jogszabályokkal is alátámasztva – a *Tartui Egyetemi Könyvtárban* 1919-ben kezdett működni a könyvtárközi kölcsönzés. 1921-től kéz-

iratokat, térképeket, önálló oldalakat, albumokat és gyűjteményes munkákat is kölcsönöztek. A könyvtárigazgatók döntöttek arról, mit lehet elküldeni, a kölcsönzési időt egy hónapban állapították meg. A postai továbbítás két-három hetet vett igénybe, a küldés és az érkezés időpontját írásban rögzítették. A folyamat pontos és biztonságos volt.

1924-ben az észti parlament elfogadta a *Közkönyvtári Törvényt*. E szerint a *Tallini Központi Közkönyvtár* is végezhetett könyvtárközi kölcsönzést.

A törvény néhány pontja:

- az írásbeli kérést a helyi könyvtárvezető küldje meg, vagy a központi könyvtár vezetőjének ismernie kell a kérő személyt;
- ritka könyveket csak Tallinba küldhetnek;
- olyan családnak, ahol fertőző beteg van, nem lehet könyveket kölcsönözni;
- egyszerre három könyv kölcsönözhető;
- a kölcsönzési idő két hónap;
- az olvasó fizeti az összes költséget: a kölcsönzési díjat, a postai és csomagolási költséget, továbbá a büntetést, ha megszegi a szabályokat;
- ha elvesz egy könyv, helyettesíteni kell, vagy az ár kétszeresét és büntetést kell fizetni;
- a szabályok megszegésekor a kölcsönző könyvtártól megvonják a további kölcsönzés lehetőségét.

Bár a rendszer jónak tűnt, a külföldi könyvtárak nem siettek partnerként elfogadni az észti könyvtárakat, hivatkozva a tűzbiztos terek iránti követelményekre és a posta megbízhatóságára. Később megtört a jég: az 1929-ben alakult könyvtári hálózatban Ausztria, Anglia, Olaszország és a Balti Államok, a Szovjetunió, Svédország, Lengyelország, Németország, Svájc, Dánia és Magyarország, összesen húsz könyvtára vett részt. Ha a kért könyv nem volt meg a hálózathoz tartozó könyvtárban, keresték a város más könyvtárában, vagy más városban is.

Az 1930-as években a külföldi, de különösen a helyi könyvtárközi kölcsönzés tekintélyesen gyarapodott, ezért szükségessé vált a munkák közösen

elfogadott szabályozására. 1930-ban Rigában tartották a könyvtárosok első baltikumi kongresszusát, ahol – többek között – megvitatták és elfogadták a könyvtárközi kölcsönzés szabályait. Amikor több észti könyvtár is bekapcsolódott a szolgáltatásba, a Tartui Egyetemi Könyvtárban életre hívták a *Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési és Koordinációs Központot*. A tartui gyűjteményből leggyakrabban disszertációkat kértek, legtöbbször Washingtonból, Londonból, Bristolból és Hamburgból. Az észti tudósok munkáira főleg a baltikumi könyvtárakból, de a finn, svéd és német könyvtárakból is érkeztek kérések. Ebben az időben kezdtek meg nagyobb mennyiségben a külföldi folyóiratok kölcsönzését, a legtöbbet a svéd könyvtárakból kérték.

Észtország 1940. évi megszállása új fejezetet nyitott ebben a történetben is. A Szovjetunió Kulturális Minisztériumának 1955. évi rendelete alapján az észti könyvtárközi kölcsönzés új hálózatban, a Szovjetunió részeként kezdett működni. A szovjet rendszer túlközpontosított, részletes és pontos volt. A rendelet 1956-ban kiadott észti változatában megismételték az általános szabályokat, a könyvtárközi kölcsönzést helyi (köztársasági) szintre korlátozva. Ekkor alakultak a szakkönyvtári központok, a rendelet felsorolta ezek jogait és feladatait, meghatározta a könyvtárak egymáshoz való alá/fölérendelt viszonyát, a kölcsönzési szabályokat, a használat, a csomagolás, a szállítás és a kérés feldolgozásának idejét. A dokumentum hangsúlyozta, hogy a könyvtárközi kölcsönzés hiánya visszahúzó erő.

Ugyanebben az időben indult a Szovjetunióban a külföldi könyvek és folyóiratok első központi katalógusa, amelyben lelőhelyekdokkal található meg a kurrens retrospektív könyvtári állomány. A kéréseket rangsorolták, hogy a központi könyvtárakat megóvják a túl sok szükségtelen kéréstől. Nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést (a megrendelést és a számlák kifizetését) csak a legnagyobb moszkvai könyvtárak folytathattak. Növekedett a helyi könyvtárközi kölcsönzés népszerűsége, a szolgáltatás hatékony, ugyanakkor ingyenes volt. A postaköltséget a rendelkezőknek megfelelően megosztották a kérő és a kölcsönző könyvtárak között.

Észtország újbóli függetlenné válása után a könyvtárközi kölcsönzés - a helyi lehetőségekre alapozva - a korábbi gyakorlat szerint működött, és egyre nagyobb mértékben kapcsolódott be a nemzetközi vérkeringésbe. Mérföldkövet jelentett az *Észtországi Könyvtári Konzorcium* 1996. évi megalakulá-

sa, az INNOPAC integrált könyvtári rendszer megvétele, a 12 legnagyobb könyvtár állományáról tájékoztató *Észt Elektronikus Központi Katalógus* üzembe állítása, a cédulakatalógus 1998. évi lezárása.

Az észti társadalom infotechnológiai fejlesztését rögzítő kormányprogramnak köszönhetően még a kis falvak könyvtárai is kaptak az alapvető számítástechnikai berendezésekből. Ennek következtében a könyvtárak gyűjteményei minden észti lakosnak elérhetővé váltak. A konzorcium létrejöttével jelentősen emelkedett az elektronikus kiadványok száma, megnőtt a részvétel a különböző projektekben.

Az integrált könyvtári rendszer könyvtárközi kölcsönzési modulját nem vették meg, így azt a könyvtáraknak kellett kidolgozniuk. A könyvtárak közötti kommunikáció nagyrészt elektronikus úton folyik. A könyvtárközi kölcsönzési kéréseket meg lehet találni az Észt Nemzeti Könyvtár, a Tartui Egyetemi Könyvtár, a Tallini Egyetemi Könyvtár és a Tallini Műszaki Egyetemi Könyvtár honlapján.

2004-ben 402 könyvtár vett részt a szolgáltatásban, összesen 8282 kérést küldtek a köztársaságon belül, ami a helyi források élénk használatát jelzi. Az említett négy könyvtár együttvéve 8248 kérést továbbított külföldre. Az olvasóknak fizetniük kell a szolgáltatásokért, de minden könyvtár – pénzügyi helyzetének és könyvtár-politikai elveinek megfelelően – saját gyakorlatot folytat. A könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatilag díjmentes, az 1999. évi törvény az árakat nem fogalmazza meg szigorúan.

Észtország igen kicsi ország, fejlesztéseiben a csúcstechnológiákat kívánja megvalósítani. A tudományos információk iránti igény folyamatosan nő, de az egyes projektekben résztvevők számára korlátozott, így a tudományos folyóiratok és adatbázisok használata is behatárolt. A tudomány és technológia minden ágát lehetetlen lefedni, ezért jelent komoly feladatot a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés és dokumentum-ellátás. A szolgáltatás elemzésére a feldolgozás gyorsaságának, a teljesítésnek és a helyi források igénybevételének az adatait lehet felhasználni. A külföldről kért másolatok 90%-a egy-két napon belül megérkezik elektronikus úton, elsősorban a SUBITO-nak köszönhetően. A német és a skandináv könyvtárak évszázadok óta hűséges és megbízható partnerek.

TMT 54. évf. 2007. 8. sz.

A külföldről érkező kérések száma nem jelentős. Nem kell csodálkozni azon, hogy csak kevesen érdeklődnek az észti nyelv és a helyi kiadványok iránt. Az észti könyvtárak nemzetköz katalógusokban való részvételének objektív akadályai vannak. Ugyanakkor egy új honlap készült a nemzetközi partnereknek (<http://www.utlib.ee/en/ill/index.php>), ahonnan az összes nagyobb könyvtárhoz vezet kapcsolat, el lehet érni az *Észti Egyesített Katalógust*, és ahol megtalálhatók a szolgáltatások leírá-

sai, valamint a kéréslapok. Ezt minden könyvtár használhatja, így mindenkinek lehetősége van a nemzetközi együttműködésre is.

/LUSHCHIK, Maria - MIKSON, Margit - SIKK, Maiu: Estonian interlending and document supply: historical experience and today's reality. Interlending & Document Supply, 34. köt. 1. sz. 2006. p. 21 - 23./

(Jáki Éva)